GÂŞİYE

﴿٨٨﴾ سُورَةُ الْغَاشِيَةِ

Gaşiye Sûresi bilâ hılâf Mekkîdir.

Âyetleri - Yirmi altıdır.

Fasılası - ٥٠ع٠ت٠ر٠م harfleridir.

Resûlullahın bu Sûreyi Cum'ada Cum'a Sûresiyle beraber okur idiği geçmişti. Evvelki Sûrenin âhirinde tezekki edenin felâh bulacağı ve Âhıretin Dünyadan hayırlı olduğu haber verilmişti. Bu Sûre, Gaşiye hadîsi ile felâhın ma'nâsını ve hayriyyetin vechini iyzah edecek, Dünyanın âhiri lâbüd bir gaşiye, müstevlî bir beliyyeye müntehî olacağını ve asıl felâh ve saadet o gaşiyeden muveffakıyyetle çıkıp ni'mete iren ve bu suretle ilel'ebed sayinden hoşnud kalan mes'udlara aid olacağını beyan ile tezkire devam eyliyecektir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ هَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ ﴿٢﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ ﴿٣﴾ عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ ﴿٤﴾ تَصْلٰى نَارًا حَامِيَةً ﴿٥﴾ تُسْقٰى مِنْ عَيْنٍ اٰنِيَةٍ ﴿٦﴾ لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ اِلَّا مِنْ ضَرِيعٍ ﴿

Sh:»5771

﴿٧﴾ لَايُسْمِنُ وَلَا يُغْنِى مِنْ جُوعٍ ﴿٨﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاعِمَةٌ ﴿٩﴾ لِسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ ﴿١٠﴾ فِى جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ﴿١١﴾ لَاتَسْمَعُ فِيهَا لَاغِيَةً ﴿١٢﴾ فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ ﴿١٣﴾ فِيهَا سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ ﴿١٤﴾ وَاَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ ﴿١٥﴾ وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ ﴿١٦﴾ وَزَرَابِىُّ مَبْثُوثَةٌ ﴿١٧﴾ اَفَلَا يَنْظُرُونَ اِلَى الْاِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ ﴿١٨﴾ وَاِلَى السَّمَآءِ كَيْفَ رُفِعَتْ ﴿١٩﴾ وَاِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ﴿٢٠﴾ وَاِلَى الْاَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ ﴿٢١﴾ فَذَكِّرْ اِنَّمَآ اَنْتَ مُذَكِّرٌ ﴿٢٢﴾ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ ﴿٢٣﴾ اِلَّا مَنْ

تَوَلّٰى وَكَفَرَ ﴿٢٤﴾ فَيُعَذِّبُهُ اللّٰهُ الْعَذَابَ الْاَكْبَرَ ﴿٢٥﴾ اِنَّ
اِلَيْنَآ اِيَابَهُمْ ﴿٢٦﴾ ثُمَّ اِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ

Meali Şerifi

Geldimi sana o Gaşiye hadîsi 1 Bir takım yüzler o gün eğilmiş zillete düşmüştür 2 Çalışmış fakat boşuna yorulmuştur 3 Kızışmış bir yaslanırlar 4 Kızgın bir menba'dan sulanırlar 5 Yiyecekleri yok ancak bir darî' 6 Ne besler ne açlıktan kurtarır 7 Bir takım yüzler de o gün mes'uddur 8 Sayinden hoşnuddur 9 Yüksek bir Cennette 10 Ki onda lağviyyattan bir kelime işidilmez 11 Onda carî bir menba' 12 Onda yüksek

serîrler 13 Konulmuş küpler 14 Dizilmiş koltuklar, yastıklar 15 serilmiş nefîs döşemeler 16 Ya hâlâ bakmazlar mı o deveye: nasıl yaratılmış? Ve o göğe: nasıl kaldırılmış? 17 Ve o dağlara: nasıl dikilmiş? 18 Ve o Arza nasıl satıhlanmış? 19 haydi ıhtar et; sen şimdi sırf bir ögütçüsün 20 Üzerlerine musallat değilsin 21 Ancak tersine giden ve küfr eden başka 22 Ki Allah onları en büyük azâb ile ta'zib edecek 23 Muhakkak

onlar döne dolaşa bize gelecekler 24 Sonrada muhakkak bize hisab verecekler 25

1. ﴿هَلْ اَتٰيكَ﴾ - Bu istifhan ehemmiyyetle dinlemeğe teşvik ve takrir içindir.

﴿حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ﴾ -

GAŞİYE, esasında gaşiyden ismi fâil olarak bir şeyi her tarafından sarıp bürüyen salgın, sargın, müstevlî şey demektir ki «ta» sı mevsufu ıtibariyle te'nis veya mübaleğa veya ba'zı ahvalde vasfiyyetten ismiyyete nakl içindir. At eğerinin örtüsüne ve kalb zarına ve insanı veya hayvanı içinden saran derde ve kâbus gibi her taraftan saran salgın müstevlî belâya ıtlak olunur ki « اَفَاَمِنُوٓا اَنْ تَاْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ مِنْ عَذَابِ اللّٰهِ » bu ma'nadandır. Bu ma'nadan «lâm» ile « الْغَاشِيَةِ » de Kıyametin isimlerindendir. Çünkü birden bire şiddetiyle halkı saracak ve ehvali, umumu bürüyecektir. Ba'zıları demişlerdir ki: « الْغَاشِيَةِ : وَتَغْشٰى وُجُوهَهُمُ النَّارُ » buyurulduğu üzere kâfirlerin, Ashabı narın yüzlerini saracak olan nardır, « اَلنَّارُ الْغَاشِيَةُ » meâlindedir. Ba'zıları da o Cehennem ateşinin içine düşüp onu saracak olan Ehli nardır demişler, cümhur evvelkini Sûrenin siyakına muvafık görmüşlerdir.

HADÎS; herkes tarafından birbirlerine nakıl ve rivayet edilerek söylenmeğe, hikâye edilmeğe ve her söylenişinde tâze gibi dinlenmeğe lâyık söz ve haber demektir ki bu gaşiye hadîsi de dâima böyle ehemmiyyetle

Sh:»5773

dinlenilmesi lâzım gelen bir haberdir. 2. ﴿وُجُوهٌ﴾ bir takım yüzler. - Nice kimseler ﴿يَوْمَئِذٍ﴾ o gün - ya'ni o Gaşiye sardığı gün ﴿خَاشِعَةٌ﴾ huşu' etmiştir. - Evvel hakkı saymazken o gün havf-ü haşyetle boynunu bükmüş, zillete düşmüştür 3. ﴿عَامِلَةٌ﴾ âmildirler. - Ya'ni vaktiyle gereği gibi çalışmazlarken bugün hepsi ezici ameller içinde çalışmakta ﴿نَاصِبَةٌ﴾ zahmet çekmektedirler. Yâhud vaktiyle çalışmamış, amel etmemiş değiller, çalışmışlar, amel yapmışlar. Fakat boşuna zahmet çekmiş, meşakkate düşmüşlerdir. - Zira bugün işe yarayacak vechile Allah için hak, doğru yolda salih amellere çalışmamışlar. Bâtıl dîn, bozuk fikir ve ıtikad ile küfre saparak çalışmışlar, beyhude zahmet ve meşakkat çekmişler, şimdi de onun cezasını çekiyorlar. «Âmiletün, nâsıbetün» ikinci ve üçüncü haberdir. Yâhud «nasıbe» sıfattır. Bunların «hâşia» gibi «yevmeizin» ile mukayyed olup olmadığına göre bir kaç vechile tefsiri rivayet edilmiştir.

BİRİNCİSİ, hepsinin de «yevmeizin» ile mukayyed olmasıdır ki evvel huşu' etmez. Hak yolunda çalışmazlarken bu gün boynunu eğmiş zilletler içinde tehammül edilmez ezici amellerle amelelik etmekte, nasab, teab ile meşakkatler çekmektedirler, demek olur. Bugün bu amel ve meşakkat, bundan sonra beyan olunacağı vechile Cehennem ateşi içinde esaret zincirlerini, tomruklarını sürükliyerek aşağı yukarı bata çıka boğuşup durmalarıdır. Bu ma'na İbni Abbastan menkuldür.

İKİNCİSİ, «âmiletün nasıbetün», «yevmeiz» ile mukayyed olmayıp mutlak olarak mazıya âid olmasıdır. Bu surette bunlar vaktiyle Dünyada çalışmışlar, ameller yapmışlar, ıbadetler etmişler, lâkin iyi yapıyoruz zu'miyle küfr ile bâtıl

yolda çalışmış bulunduklarından bütün amelleri habt olunup sa'yleri heder olmuş, boşuna zahmet ve meşakkat çekmekle kalmışlar, bugün zillete düşmüşlerdir demek olur ki sûrei Kehfin âhirindeki «

قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْاَخْسَرِينَ اَعْمَالًا اَلَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِى

الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَآئِه فَحَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَزْنًا ذٰلِكَ جَزَآؤُهُمْ جَهَنَّمُ بِمَا كَفَرُوا وَاتَّخَذُوٓا اٰيَاتِى وَرُسُلِى هُزُوًا » ve sûrei Fürkandaki « وَقَدِمْنَآ اِلٰى مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَآءً مَنْثُورًا » âyetlerin mazmununu hulâsa demektir. Zeyd ibin Eslemden merviy olan bu ma'na İbni Abbastan da diğer bir rivayettir. Âhıret darülamel olmayıp darülceza olmak itibarile amelin Dünyada olması daha zâhir olduğundan bir çokları bu ma'nayı tercih etmişler ve bununla savmaalarda, Manastırlarda Rahibler gibi şiddet ve gulüvv ıltizam ederek dalâl üzere çalışan ehli dalâlin amellerinin butlanına işâret edilmiş olduğunu söylemişlerdir. Netekim Buharîde « قَالَ ابْنِ عَبَّاسٍ عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ النَّصَارٰى » demiştir. Bu surette « نَاصِبَةٌ » « عَامِلَةٌ » nin sıfatı olmak gerektir.

ÜÇÜNCÜSÜ, Ikrimeden merviy olandır ki: «âmile» Dünyada, «nâsıbe» Uhrada demektir. Bunun ma'nası zannedildiği gibi ayrı ayrı zarflar takdîri demek değil «amile» ismi fâili mazî ma'nasına «nasıbe» ismi fâili hal veya devam manasına mahmul olduğunu söylemektir ki amel Dünyaya, ceza Âhırete âid

olmak mülâhazasiyle bu ma'na da ba'îd değildir. Bu surette de «nâsıbe» üçüncü haberdir. Ve şununla mübeyyendir. 4. ﴿تَصْلٰى نَارًا حَامِيَةً﴾ -

Hâmiye, ya'ni yüksek derecei hararette şiddetli kızışgın bir ateşe gerilip yaslanırlar 5. ﴿تُسْقٰى مِنْ عَيْنٍ اٰنِيَةٍ﴾ bir ayni aniyeden iska olunurlar. - Ayn burada da iska karînesiyle çeşme, pınar, menba' kaynak gibi su gözü ma'nasına olduğu zâhirdir. Lâkin bu göz bir soğuk su gözü değil, âniye « حَمِيمٍ اٰنٍ » denilen son derece harr, kaynar, gayet kızgın, ateşin bir menba'dır. 6. ﴿لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ اِلَّا مِنْ ضَرِيعٍ﴾ - Ta

Sh:»5775

yukarılarda zakkum, sûrei Hâkkada da hasr ile « وَلَا طَعَامٌ اِلَّا مِنْ غِسْلِينٍ » geçmiş idi - Onun için burada da darîi gıslîn veya zakkum ile ayni şey olmak üzere « شَجَرٌ مِنَ نَارٍ » ateşten bir ağaç diye tefsîr edenler varsa da hasır başka başka sınıflara nazaran olarak her birinin başka bir manada olması da kabildir. Bu babda bir kaç ma'na beyan etmişlerdir. Tefsiri Razîde Hasenden bir rivayette «elîmün mülimün, semîun müsmi-un, bedîun» ma'nasına olduğu gibi «dariun de mudarriun» ma'nesına

olur. Tenâvülünde sertliği, acılığı, yakıcılığı ile onları zillet-ü tedarrua mecbur eden bir şeyden başka taam yok demektir. Saniyen; ekser müfessirîn demişlerdir ki: Darî', şibrıkın kurusudur. Şibrık bir nevi' dikendir ki yaş iken onu deve yer, koruyunca kaçınır, semmi katildir. İbni Cerîr der ki: Arabda darî', şibrık denilen bir nebattır ki kuruduğu zaman ehli Hicaz darî namını verirler. Sairleri şibrık derler. Bir zehirdir. Ikrimeden rivayetinde: Yere yapışık dikenli bir ağaçtır ki baharın Kureyş ona şibrık derler, kuruyup çöp olduğu zaman da darî' derler. Ebu Hayyanın nakillerine göre darî' şibrıktır ki fena bir mer'adır. Üzerinde yayılan hayvan ne yağ bağlar ne et. İbni Azzarei Hüzelînin şu beyti ondandır:

وبسن فى هزم الضريع فكلها حدباء دامية اليدين حرود

Ebu Züeyb de şöyle demiştir.

رعى الشبرق الريان حتى اذا زوى وصار ضريعًا باع عنه النحاءص

Ba'zı lügaviyyîn, arfec kurusunun kırıntısı demiş. Zeccac, avsec gibi bir ot demiş, Halil de yeşil ve gayet

Sh:»5776

fena kokulu bir ottur ki deniz atar demiştir. Kamusta bu ma'nalardan başka hurma ağacının dikenine ve bulanık müteaffin sularda ve uruku Arza vasıl olmayıp su içinde olur bir ota dahi denildiği de kayd etmiştir. Ki bu ot « سَبِّحِ » sûresinde « فَجَعَلَهُ غُثَآءً اَحْوٰىؕ » de beyan olunduğu üzere türbün ve ma'den kömürlerinin menşei olan nebatatı haleviyyeden demek olur. Demek ki Arabcada darî' insanın değil hayvanın bile yemesi kabil olmıyan dikenli, sert veya yumuşak olsa da gayet fena kokulu zehir, zenberek bir kaç türlü dikene ve nebata ıtlak olunurmuş. Şu halde burada bunlardan herhangi birinin hususıyyeti değil, yenilip yutulmak ihtimali olmıyan elîm bir şey olması vasfı, maksud olmalıdır. Bu ma'na denildiği gibi bir daraat ve zillet ile sızlandırmak mefhumunu îyma eden darî' lâfzîyle ifade edilmiş 7. ﴿لَايُسْمِنُ وَلَا يُغْنِى مِنْ جُوعٍؕ﴾ - vasfiyle de iyzah olunmuş demektir. Yine bundan dolayı Seıydden rivayet olunduğu üzere ba'zı müfessirîn bunu taş diye tefsîr etmiş, İbni Zeydden de şöyle

rivayet edilmiştir. Dünyada darî', arabın darî' dediği yapraksız kuru dikendir. Âhırette darî' de ateşten bir dikendir. İbni Abbastan rivayette: Ateşten bir ağaçtır. Kamusta alâ kavlin: Cehennemde acı sabırdan acı, lâşeden daha bed kokulu ve ateşten daha yakıcı bir şeydir demekle de bunu anlatmıştır. Murad böyle yenilip yutulmak ihtimali olmıyan bir şey yemek mecburiyyetine düşmek, azâbının elem ve fecaatteki şiddetini iş'ar olduğuna göre zakkum, gıslîn, darî' hepsi sûrei Müzzemmildeki « طَعَامًا ذَا غُصَّةٍ » boğaza duran yutulmaz taamı birer suretle tavzîh demek olur ki bunlar mecburiyyet altında yenseler bile « لَايُسْمِنُ وَلَا يُغْنِى مِنْ جُوعٍ » dur. Ne besiler ne de açlığa fâidesi olur. Sade inletir de inletir, sızlatır da sızlatır. Bunlar muztarib beşeriyyetin Dünyada büyük açlık ve felâket, esaret hengâmlarında gördükleri âlâm ve iztirabattan istidlâl olunabilecek birer mefhum ile Âhıret azâbının akıllara sığmaz acılıklarını düşündürmektir.

Sh:»5777

İşte o gaşiye bir kısım yüzler için böyle sargın bir beliyyei uzmadır. Onlara mukabil 8. ﴿وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ﴾ bir takım yüzler de o gün ﴿نَاعِمَةٌ﴾ lâtîf, naîm içinde mes'ud . -

NÂIME: Letafet ma'nasına nüumetten müştak lâtîf ya'ni « تَعْرِفُ فِى وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ » mazmununca ni'met ve saadet eseri olan neş'e, letafet, yumşaklık zâhir, yahud ni'metten müştak, ni'mete konmuş, naîm içinde mütena'im ma'nalarına iki vechile tefsîr olunmuştur ki birisi eser, birisi sebeb, ikisi de mes'udiyyeti müfid 9. ﴿لِسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ﴾ sa'ylerine râzı, çalıştıklarından dolayı hoşnudlar - Çünkü boşuna çalışmamışlar amelleri Allahın emr-ü rızasına muvafık yolda cereyan eylemiş, kabule ıktiran etmiş, sa'yleri o dehşetli günde semeresini vermiş, ni'met ve saadete irmişler ve bu muveffakıyyet kendilerinde hissi ataleti değil, daha ziyade sa'y neş'esi uyandırmıştır. 10. ﴿فِى جَنَّةٍ عَالِيَةٍ﴾ âlî bir Cennettedirler. - Hem mekânen hem mekâneten yüksek öyle ki 11. ﴿لَاتَسْمَعُ فِيهَا لَاغِيَةً﴾ orada bir lâgıye, ya'ni legiv, veya boş bir kelime, yâhud biyhûde şeylerle meşgul bir cemaat işitmezler, yâhud işitmezsin ey muhatab -

LÂGIYE, kelimei lâgıye veya cemaati lâgıye yâhud lagiv ma'nâsına âkıbet gibi masdar olmak üzere üç kavil vardır. Lağiv de lâgıye ma'nasına olarak ilga ve iskatı gerek olan, ehemmiyyet verilecek bir fâidesi olmıyan boş, ma'nasız, herze, heder, biyhûde şeylere ıtlak olunur ki leğveyât ve lağviyyat ta'bir olunur akval ve ef'alden eamdır. Kelimei lâgıye bilhassa hatâ ve sebb ü şetim gibi fâhiş söze denir. Cennette bunlar

işitilmez « لَايَسْمَعُونَ فِيهَالَغْوًا وَلَا كِذَّابًا » dır. Cennetin yüksekliğini iyzah sırasında ilk evvel bu vasf ile tavsıfı evvel emirde

Sh:»5778

naîmi Cennetin ve ehli Cennetin nezâhetini iş'ar ile mü'minleri ahlâkı fadıleye tergibdir. Zira Cennet, ni'met, hoşnudluk, saadet denilince bir takım zihinler Dünyada refah-ü servet kısmet olmuş, şehevât ve hevesâta düşgün bir çoklarının ahvalinde görüldüğü üzere vakıt geçirmek için oyunlar, eğlenceler, hakîkî bir fâideyi tezammun etmiyen leğviyyata dair biyhûde kaviller, fıiller, neticesi hiçten ıbaret olan şeyler için dediler, kodular, entirikalar, edeb kaydiyle mukayyed olmaksızın gevezelikler, şımarıklıklar, yüksek bir zevk ve meharet imiş ve bu gibi ahval ile keyf çatmak ni'met ve saadetin mütemmimlerinden olan gayeler imiş, ve binaenaleyh Cennet saadeti de böyle lağviyyattan ıbaret olacakmış gibi tevehhüm ve tehayyül edebileceğinden böyle bir ihtimali def' için evvelâ Cennetin yüksekliği anlatılırken orada lağviyyatın yeri olmadığı ve Ehli Cennetin öyle boş ve biyhûde şeylerle iştigali şöyle dursun onları işitmekten bile âzâde ve münezzeh bulundukları anlatılmış ve bu suretle mü'minlere lâyık olan da Sûrei Mü'minun da « وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ » diye tasrih olunduğu üzere bu ahlâk ile mütehallık

olmak, hem yalnız darlık ve hacet zamanlarında değil, ni'metleri izdiyad edip hallerinde vüs'at hasıl olduğu nisbette de lağivden ihtiraz da ileri gitmek ve hattâ yalnız dari teklif olan Dünyada değil, kendilerinden tekâlifin kalktığı ve hiç gadab ve nikmet bulunmıyan sâhai rahmete vasıl oldukları zaman bile ondan tenzîh olunmak ve binaenaleyh ni'metleri, ni'met kadri bilmiyen cühelâ ve süfehanın sebebi felâketleri olan ni'metler kabîlinden olmayıp ebedî saadete mazhar olan ehli fadl-ü ciddin ni'metleri kabîlinden olmasını istemektir. Yine şayanı dikkattirki Cennetin ve ni'metin yüksekliği vasıfları anlatılırken evvelâ daha ziyade nüfusı âliyenin ve ırfanda, kemalâtı vicdâniyyede makamâtı refi'a sahibi olanların şanlarına lâyık olan ruhanî ve ma'nevî haslet takdim

Sh:»5779

olunmuş, sa'ye rıza, sonra da lagıvden nezahet zikredilmiştir. Herhangi bir hususta mertebei rizaya ermek büyük zevk ise de sa'ye riza: Sa'yinden hoşnudluk, insanı makamı hamde erdiren lezzetlerin en yükseğidir. Çünkü «

﴿لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَاسَعٰى﴾. ﴿لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ﴾ » dir. Hayat, haddizatinde fa'aliyyet demek olduğu için hakikatte zevkı hayat,

gayesine masruf olan sa'y zevkından ibarettir. Sa'yin zevkı de gayesine isabetindedir. Onun için sa'yinin güzel semeresini gören ruhun hazzı her lezzetin fevkında ve bu suretle sa'yden hoşnudluk her hoşnudluğun başında bir hazzı ruhanîdir, Gayesine isabet etmiyen sa'y ve amel sonunda « عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ » hukmünce nasab ve te'ab ve inkisarı hayal ile elem ü husrandan ibaret kalacağı gibi gayesiz olan veya gayesi bir ehemmiyyeti hâiz olmıyan sa'yler de lagv-u abes olmak i'tibariyle ona mulhaktır. Onun için sa'yinden hoşnudluk ruhun en yüksek hazlarından olduğu gibi lagıvden nezahet de onun tekemmülü şeraitından bulunmak hasebiyle Cenneti âliyenin evsafında evvela bu iki saadet takdim edilmiş sonra da Dünya hayatta tanınmakta olan cismanî lezzetlere benzer huzuzât zikrolunmuştur. Şöyleki 12. ﴿فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ﴾ ondâ: o Cennette akan bir menba' - istenilen yere cereyan eden bir kaynak ki her tarafa hayat mâye ve neş'esi dağıtır. Defe'at ile geçtiği üzere Cennette uyûn, müte'addiddir. Burada müfred getirilmesi cinsi i'tibariyle demek olur. Yâhud en umumî olan birine işaret edilmiştir. Herhalde tenvin, vahdet için değil, tefhîm içindir. Tenkîri de ma'ruf olan menba'lardan olmayıp « مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ » cümlesinden olduğuna işarettirki maba'di de böyledir. 13. ﴿فِيهَا سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ﴾ o Cennette, o akan menba' cıvarında rıf'atlı serîrler.-

SERİR; üzerinde sürûr ile oturulan taht, sandalye veya

Sh:»5780

yatırılan karyola ve köşk kabîlinden şeylere ıtlak olunur. Rıf'ati de zeminden yüksekliği veya şerefi i'tibariyledir. 14. ﴿وَاَكْوَابٌ﴾ küpler - kulpu olmıyan küp, surahî bardak gibi meşrubât kapları ﴿مَوْضُوعَةٌ﴾ yakınlarına konmuş - istedikleri zaman « اِنَّ الْاَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَاْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا ۚ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللّٰهِ » fahvasınca içmelerine âmade, yine o Cennette 15. ﴿وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ﴾ sıra sıra dizilmiş nümrukalar - nunun zammı veya kesri ile « نمرقه » dayanmak için konulan koltuk yastığı 16. ﴿وَزَرَابِىُّ مَبْثُوثَةٌ﴾ serilmiş yâhud câbecâ yayılmış zürbiyyeler - «za» nın zammı veya kesri ile zürbiyye, nefîs ve fâhır döşemeler. Kamusta mezkûr olduğu üzere zerâbiyy sararmış ve kızarmış olmakla beraber yeşilliği de bulunan otlara dahi denir ve fi'linde - « اِزْرَبَّتِ النَّبَاتُ اَىْ اِصْفَرَّتْ وَاحْمَرَّتْ وَ فِيهِ خُضْرَةٌ » denilir. Döşemelere ıtlakı buna teşbih suretiyle olduğu da söylenmiştir. Lâkin Râgıb demiştir ki zerâbiyy fil'asıl bir mevzı'a mensûb benekli dokumalardır. Sonra döşemelere isti'are olunmuştur اهـ. Ferranın beyanına

göre ince tüylü halılardır. Tanafisle hımli rakık, Nemârık ve zerâbî yekdiğeri makamında da kullanıldığından sıhahı cevherî aralarını ayırmıştır. Netekim Hindin:

نحن بنات طارق نمشى على النمارق

Recezinde nemarık zerâbî ma'nasına kullanılmıştır. Çünkü adeten yastık üzerinde yürünmez. Maamafih sâirleri farklarını göstermiş oldukları gibi âyette de zâhirdir.

17. ﴿اَفَلَا يَنْظُرُونَ اِلَى الْاِبِلِ الخ۰۰۰﴾ - Yukarıya bir tefri' olan bu cümlenin «fa» ile rabtındaki ma'na Gaşiye hadîsini ve mutezammın olduğu evsafı acîbe ile ba's kazıyyesini inkâr edenlere karşı hılkatin en göz önünde bulunan şeylerinde

Sh:»5781

bile görülüp duran acâibliklere nazarı dikkati celb ile halikın kudretini ihtar ve boşuna yorgunluk olan yolsuz çalışmalardan ve lagviyyattan kurtulmak ve sa'yinden hoşnud olacağı işler yapmak için Zemînden

Semaya, Semadan Zemîne, en yakınlarından en uzaklarına kadar eşyanın hılkat tarzlarını teharrî ve tetebbu' ederek onun sünnetlerini ve kudretinin acâibâtını, ve tesarrufu keyfiyyetlerini ve ona göre evamir ve ahkâmını fehm-ü istinbat ile Gaşiye gününün şedaidinden korunacak ve saadetine irdirecek güzel ve nâfi' amellere sevk-ü teşvîktir ki evvelki sûrede suhufı ûlâda olduğu anlatılan tezekkî mazmununun suhufu uhrada mütemmim ve mükemmili demek olan bir tezkir olmak hasebiyle sonunda « فَذَكِّرْ » emriyle takıyb olunmuştur. Bu tezkir için Gaşiye hadîsinden sonra Arz ve Semanın keyfiyyeti hılkati ile Halıkın kudretine nazarı dikkat celb olunurken ilk önce devenin ileri sürülmesi birden bire nazara acîb gelirse de bu acîblikte de ma'nayı maksuda isabet noktai nazarından bera'ati istihlâl gibi bir bedaat vardır. Zira maksad bakılması mu'tad olan ve pek âdî gibi görünen şeylerin bile keyfiyyeti hılkatleri acâibat ile meşhun bulunduğunu duyurmak olduğu ve deve hılkatinin hakikaten acâibliğile beraber Arabın en yakından nazarına çarpması lâzım geldiği düşünülürse bunun hılkati âlemi seyr için mebde'i nazar ittihaz edilmesi en muvafık bir hareket olduktan başka serilmiş döşeklerden bir lahzada deveye atlatarak ondan Semaya, ondan cibale, onlardan muhîtı Arza bir tedkık siyahati yaptıran intıkalde bir garabet ve ayni zamanda fasılalarda kıvrık «ha» dan şiddetli uzun «ta» ya geçen bir inbisat ile ifadeye başkaca bir tehavvül verilmesi hılkatteki acâibatı göstermek maksadına her vechile intıbak eden bedîî san'atleri ihtiva ettiği anlaşılır. Bu sayılan şeylere nazar da bütün âleme nazarı tezammun eder. «Fa» siyakın ıktıza ettiği mukaddere ma'tuf

olarak hasılı ma'na

Sh:»5782

şu olur: Gaşiye hadîsi böyle haber verildiği, Dünyanın âhiri ya biyhûde ameller yüzünden bîtab olarak zillet-ü sefâletle ateşe yaslanmak veya yolunda cereyan eden güzel ve müsmir amellerle ni'met-ü saadete irerek sa'yinden ilel'ebed hoşnud olmaktan ibaret idiği anlatıldığı halde bulunduğu âlemi ve yaradanın hukm-ü kudretini düşünmeyip de Dünyayı Âhırete tercih eden gafiller hâlâ önünü sonunu görmek ve sonunda hoşnud olacağı fâideli ameller yolunu aramak ve gereği gibi istifâde etmek için nazar etmezler mi o her gün gözleri önünde kullanıp durdukları, etinden, südünden, yününden, derisinden, işinden, gücünden, türlü menafi'inden intifa' etmek için türlü meşakkatlere soktukları deveye?

﴿كَيْفَ خُلِقَتْ ۝﴾ nasıl yaratılmış? - Ne acîb hılkati var? Bir çok hayvanların hılkatine benzemiyen iri cüssesi, şiddetli kuvveti, acâib hey'eti başka hayvanların iktifa etmediği cüz'î alef ve dikenli mikenli mer'alarla iktifa ederek ağır yüklerle uzun uzun seferlere ve günlerce susuzluğa tehammül eden sabr-ü metaneti ve oturup kalkmaktaki vaz'iyyeti ve o kuvvet ve cesametiyle beraber en zaıyf bir hayvandan, bir koyundan, bir merkebten daha ziyade ve hatta bir çocukla bile yedilip güdülebilecek

derecede itaat ve inkıyad ile insanlara müsahhar kılınarak istıhdam edilmesi ve gittiği bir yolu bir çok insanlardan daha sağlam bir hâfıza ile belleyip çıkarması ve kalınlığına rağmen güzel sesle hıda olunduğu zaman müteessir olarak şevk-u tarab ile coşması

Sh:»5783

gibi ahvali ne acâyib şeylerdir; insan kendi zekâsiyle bu acîb hılkat arasındaki fark ve münasebeti düşünür. O iri acîb hayvana karşı kendi maddî kuvvetinin küçüklüğünü mukayese ve onunla beraber kendinin onu istıhdam edebilecek surette galebesi esrarını ve bundan daha güzel istifade yollarını araştırırsa şübhe yok ki her şeyden evvel Halık teâlânın sun'undaki acâibatı, kudretindeki vüs'ati ve her şey'e bir hususiyyet bahşeden iradesindeki tahsîsatı ve hepsini münasebatı mahsusalarına göre bir nizam ile idare eden emr-ü hukmünü ve binaenaleyh insanların da ona göre acı veya tatlı bir âkıbete yürümekte bulunduğunu anlaması ve o yolda iyman ve ırfan ile ilerisi için şevk ile çalışması iycab eder. İlâhî tahsîsatın ehemmiyyeti ılm-ü ma'rifet gibi ma'nevî kuvvetlerin maddî kuvvetlere tefevvuk ve hakimiyetini sarîh bir misal ile anlatmak için insanlar elinde müsahhar olan devenin keyfiyyeti hılkatini mebde'i nazar ittihaz etmek herkes için en açık ve en fâideli bir misal olduğunda şübhe yoktur. Gerçi fil daha büyüktür. Ve onun

hılkatinde de bariz bir acîblik vardır. Lâkin o deve gibi temiz bir hayvan olmadıktan başka onun kadar göz önünde değil ve bahusus Arabın nazarından uzaktır. Deve ise Arabın ehassı emvalindendir. Hele darîin zikrinden sonra deveye bir atfı nazar etmenin de başkaca bir münasebet ve letafeti vardır. Sonra seyr-ü sefer etmek üzere deveye binen bir kimse boyundan hayli yüksek bir irtifaa çıkmış olur. Yukarı baktığı zaman fevkında Semayı, sağa sola baktığı zaman dağları, aşağıya baktığı zaman da sathı Arzı görür. Ve bu nazarlar ne kadar genişler ne kadar derinleşirse insanın bulunduğu âleme dair vukufu ve Halık tealânın sun'-u kudreti ve nimetlerinin vüs'atı ve istikbalin ehemmiyyeti ve yoluyla sa'y-ü gayretin kıymeti hakkında ma'rifeti de öyle genişler ve derinleşir.

Ebül'abbas Müberred gibi ba'zıları burada deveye

Sh:»5784

nazardan Semaya nazara geçmeği baîd görerek ma'tuflar arasında daha mütecanis bir münasebet düşünmek üzere Sema karînesiyle ibilden murad, sehab olduğuna kail olmuştur. Sahib Keşşaf der ki bunun muradı ibilin gamâm, müzn, rebab, ğaym, ğayn ve saire gibi bulut isimlerinden olduğunu söylemek

değil, bir çok Arab eş'arından bulutun deveye teşbih edilmiş olduğunu görerek burada da teşbih ve mecaz tarikıyle ibilden sehab murad olunmasını tecviz olmalıdır اهـ. Fakat mecaza hacet yoktur. Deveye nazardan Semaya nazara geçirmek bilhassa vâdîlerinde, bâdiyelerinde, uzak seyr-ü seferlerinde deveye ihtısası ma'lûm bulunan Arabın irşadı bakımından gayet tabîi ve lâtîftir. Deve en istifadeli malî olup dâ ona bakmamak, acîb hılkatini düşünmemek nasıl büyük gaflet ise deveye binip de Semaya bakmamak, Halikın kudret ve azametini mutaleaya dalmamak daha büyük gafletdir. Onun için buyuruluyor ki:

18. ﴿وَاِلَى السَّمَآءِ﴾ Ve o Semaya - gece gündüz müşahade edip durdukları hayretengiz Göğe bakmazlarmı ﴿كَيْفَ رُفِعَتْ ۜ﴾ nasıl yükseltilmiş? - Yukarı doğru yükselen cevviheva üstünde derin bir bu'd-u imtidad içinde her biri bir felekte direksiz dayaksız yüzüp duran layü'ad ecram ve kevakibiyle o zîynet ve füshatiyle, bütün nazarları kaplıyan o aşılmaz muhîta nasıl bir irtifa' verilmiş 19. ﴿وَاِلَى الْجِبَالِ﴾ ve o dağlara - yerden o Semaya doğru ser çekere dikilip nazarları tahdid eden ve türlü menafi'i ile intifa' edilip duran dağlara bakmazlarmı? ﴿كَيْفَ نُصِبَتْ ۜ﴾ Nasıl dikilmiş? - Nazıl vaz'iyyetlerle konulup tesbit edilmiş? 20. ﴿وَاِلَى الْاَرْضِ﴾ Ve o Arza - ve üzerinde yaşadıkları ve altlarında zelûl ve münkad buldukları ve yarın içine gömülecekleri

Arza

Sh:»5785

bakmazlarmı? ﴿كَيْفَ سُطِحَتْ﴾ Nasıl satıhlanmış? - O dağlar, vâdîlerle beraber ovalar denizler gibi düzlüklerden nasıl bir satıh ile kaplanıp üzerinde hayat ve seyr-ü sefer kabil olacak vechile düzlenmiş döşenmiş. Bu satıh husule gelinciye kadar nasıl tekallübler, tehavvüller vuku'a getirilmiş? Neler yıkılmış neler yapılmış? Ne halklar, ne tesviyeler, ne işler cereyan etmiş? Bugün ne hâle gelmiş? Yarın neler olması muhtemil? Hasılı nasıl ve ne gibi bir âlemde bulunuyorlar? Ne olmuş ne olacaklar? Bütün bunlara tedebbür ve ibret nazariyle bakıp da yaradanın kudretini, Gaşiye hadîsinin mutezammın olduğu ba's-ü nüşûrün, ceza ve mükâfatın hakkıyyetini sa'yinden razı olmak için hak yolunda çalışmanın lüzumunu düşünmezlermi? Görülüyorki bu nazar, âlemin Arz-u Semasiyle hepsine nazar demektir. Bununla beraber Arzın bir cüz'ünden başlayıp Semâdan ve dağlardan dolaşarak nihayet sathı Arzın keyfiyyetini tedkıka getirilmiştir. Zira - «

وَلَكُمْ فِى الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ اِلٰى حِينٍ قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ» buyurulduğu üzere Arz insanlar için bir zamana kadar hayattan nasîb alınacak bir yurddur. Onda yaşanacak, onda ölünecek, ondan çıkarılıp haşr-ü neşr ile

Âhırete gidilecektir. Onun için bulunduğu yurdu ileri geri hudud ve keyfiyyetiyle tanıyıp «

«فَسِيرُوا فِى الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ

müeddasınca akıbeti anlamak ve ona göre hayatını câhilâne ve biyhûde şeylerle geçirmeyip iyman ve ırfan ile güzel amellere çalışmak lüzumuna tenbih olunmuştur. Şayanı dikkattir ki burada bu keyfiyyat, tafsîl olunmamış, yalnız, halk, refi', nasb, satıh keyfiyyetlerine icmalen nazarı dikkat celb olunmuştur. Demek ki bunlar şuhud âleminde bilfi'il mevcud şeyler olduğu için tafsîli insanların mücerred teharrî ve tedkık nazarlariyle bilinebilecek ulûm ve maarifi akliyye mevzu'larındandır. Demek ki bunlara husni nazar matlûbi ilâhîdir. Ve bu nazar ve tecribe ile

Sh:»5786

edinebileceğimiz ma'lûmatın ma'rifetullah için bir ehemmiyeti mahsusası vardır. Kur'anın bir çok yerlerinde bilhassa ıhtar edilen bu gibi âyâtı tekvîniyye hılkatte bilfi'il mevcud bulunduğu cihetle böyle icmalen vaki' olan işaratı ilâhiyyeye tezkir namı verilmiştir. Çünkü bunlar teharriyyatı akliyye ve tecribiyye ile bilinecek şeyler olduğu için esbabı ılimleri esasen ukulün fıtratında merkûzdur. Bu suretle burada bilhassa Hayvanat, Hey'et, Coğrafya, Tabakati Arz ve Tarihi tabîi denilen aklî ve tecribî ilimlerin fâidelerine ve müslimanların onlarla da iştigali lüzümuna ve ancak bunları gayei ma'rifet add etmeyip Halıkın tesarrufatı keyfiyyetleriyle

kudreti âyâtını ve kanunlarını tanımak ve kâfirlerin bâtıl ve yanlış akîdelerini redd ederek hayatı âhire için Dünya hayattan nasıyb almak üzere vazîfe yollarını fehm-ü istinbata vasıta telâkkî eylemek hususlarına bir delâlet vardır. Filvaki' Arzı ve ahvalini ve Arz üzerinde hayat kaidelerini en iyi bilenler ve bilgileri nisbetinde iyi çalışan milletler diğerlerine galebe edegelmişler, içinde bulundukları Dünya hayatı ve Dünyanın boş ve aldatıcı lezzetlerini aksayı emel edinip de onunla kalmak istiyen âtıl, hevaî milletler veya nereye gittiğini bilmiyerek cahilâne bir hırs ve çılgınlıkla etrafına saldıran hırçın kavımlar, mağlûb ve perişan olagelmişlerdir. Dünya hayatı tercih edenler de etmiyenler de nasıl olsa bu hayattan çıkıp gitmişler, ve ancak iyman ve ırfan ve ihlâs ve ıykan ile Âhıret için çalışan ve güzel amellerle Hakka kavuşanlar ebedî saadet ve bahtiyarlığı kazanmışlardır. Şübhe yok ki bu nazar, icmalî de tafsîlî de olabilir. İcmâlı, bu âyetlerle anlatılmış, tafsîlı de nazarlarımızın bilmüşahede keşf-ü tedkikına havale kılınmış, hâlâ bakmıyanlara « اَفَلَا يَنْظُرُونَ » diye ıtab buyurulmuştur. Bunun üzerine buyuruluyor ki 21. ﴿فَذَكِّرْ﴾ o halde tezkir et - ya'ni hâlâ bakmıyorlar, bunlara nazar edip düşünmiyorlarsa sen onlara va'z ve nasîhat ile hatırlat, bakmaları

lüzumunu veya o nazarın netayicini tebliğ ve ıhtar et, tezkir ile iktifa et de daha ziyade zorlama, zorla düşündüreceğim diye uğraşma ﴿اِنَّمَآ اَنْتَ مُذَكِّرٌ﴾ çünkü sen ancak bir müzekkirsin - sade tebliğ ve ıhtara me'mur bir nasîhatcı, bir öğüdcüsün 22. ﴿لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ﴾ üzerlerine musallat cebbar değilsin. - Zorla nazar ettirip düşündürecek, her isteğin şey'i yaptıracak, kalblerine hukm edip dilediğin gibi ı'tikad ettirecek değilsin « اِنَّكَ لَاتَهْدِى مَنْ اَحْبَبْتَ » 23. ﴿اِلَّا مَنْ تَوَلّٰى وَكَفَرَ﴾ ancak her kim aksine gidip küfür ederse - ya'ni tezkir ve ıhtarı dinlemez ve bu irşada karşı küfrân eyliyerek küfürde ısrar eylerse 24. ﴿فَيُعَذِّبُهُ اللّٰهُ الْعَذَابَ الْاَكْبَرَ﴾ ondan dolayı Allah onu en büyük azâb ile ta'zib edecektir. - Ki en büyük azâb, Âhıret azâbıdır. « وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَكْبَرُ » ona ba'zan. Dünya azâbı dahi munzamm olursa da o Âhıret azâbına nisbetle küçük kalır. 25. ﴿اِنَّ اِلَيْنَآ اِيَابَهُمْ﴾ her halde onların dönüşleri nihayet bizedir. - Ne kadar yüz çevirirseler ne kadar kaçmağa çalışsalar akıbet dönüp bize geleceklerdir. 26. ﴿ثُمَّ اِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ﴾ sonra da hisabları muhakkak bize âiddir. - Ya'ni hisablarını başkası değil, Allah görecek, Allaha hisab vereceklerdir. Binaen'aleyh o en büyük azâbdan kurtulmalarına imkân ve ihtimal yoktur.

Şimdi bu Sûrede zikr olunan nazarların hâsılei ıbretini biraz tafsîl ile Allaha rücu' akıbetinin bir tavzîhı siyakında zaman tehavvülâtına dikkati celb ile başlıyan Vel'fecri Sûresi gelecektir.